

**ÖZBEK EDEBİYATINDAN TARİHİ BİR ROMAN:
YILDIZLI GECELER (BABÜR)****

Dr. Orhan SÖYLEMEZ**

Yıldızlı Geceler, Türk tarihinin dikkate değer hükümdarlarından Babür Mirza'nın hayatını yine onun yazdığı *Babürnâme* adlı kitabından yola çıkarak anlatan tarihî bir roman. Roman 1972 yılında yani henüz Sovyetler Birliği döneminde yazıldı. Aynı yıl teftiş kurulunun onayından geçen eserden, bir yıl sonra *Özbekistan Edebiyeti ve Sanatı* (o zamanın *Özbekistan medeniyeti*) ve *Saadet* gazetelerinde parçalar yayınlandı. Yine aynı dönemde Kazak Türklerinin millî şâiri Olcas Süleymanoğlu'nun *Az i Ya*¹ isimli kitabı yayınlanır. Meşhur İgor destanının Türk kökenli olduğunu ispatlayan kitap etrafında Moskova merkezli eleştiriler yayınlanır. Özbek halkının kendi tarihî şahsiyetlerinden ruhî gıda almasını ve tarihini unutmamasını amaçlayan Pirim Kadir'in romanı da tam bu karışıklıkta bittiği için üç dört yıl bekleddikten sonra, Sovyetler Birliği Yazarlar Birliği sekreteri olan Rus Surovtsiev'in araya girmesi ve Özbekistan Cumhuriyeti Başkanı Raşidov ile görüşüp izin alması ile basılabilir. Yazar, romanın asıl yazılış gayesini de bir sohbetinde şöyle açıklar:

“Ben, evvela, Babür'e, umumen tarihe olan böyle bir münasebetin mutlak yanlışlığını ispatlamak, halkımızın tarihî yıldızlarımızdan ruhî gıda almasını ve tarihini hiç bir zaman unutmamasını bir kere daha söylemek için bu eserimi kaleme aldım. Güçlüklerin çıkacağını baştan seziyordum, fakat nedense ümitliydim.”²

Sovyetler Birliği içindeki Türk asıllı yazar ve şâirler arasında tarih şuurunun gelişmeye veya gün yüzüne çıkmaya başladığı bir dönemde yazılan romanın bütününde yazarın Babür hayranlığı görülüyor. Babür'ün yaşadığı olaylar ve hayat tecrübesi ile düşmanlarına karşı verdiği mücadele, Maverâünnehir'i yani Türkistan'ı birleştirme amacına ulaşma gayreti, bu hayranlığı okuyucuya da aktarmaktadır.

Romanda 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başı hakkında bilgi verecek pek çok konuya temas edilmektedir. Babür'ün hatıralarında Aralık 1502 ile Haziran 1504 arası boştur. Babür'ün mağlubiyet ve hayal kırıklıkları ile dolu olan bu dönem, romanda teferruatıyla

* Pirim Kadir, Yıldızlı Geceler (Babür), (çev. D. Ahsen Batur), Ötüken Neşriyat 1994, 475 s.

** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğrt. Üyesi.

¹ İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992. Rusçadan tercüme eden: Natik Seferoğlu.

² Romanın basılış hikayesi için bkz. Pirimkul Kadirov, "Yaşaşnıñ mânâsı (Hayatın mânâsı)", (Sohbet) *Şark Yulduzı*, sayı 12, 1990. s. 157-163. (Bu yazı, Orhan Söylemez'in Türkiye Türkçesine aktarımı ile dergimizin gelecek sayısında yayınlanacaktır.)

doldurulmaya çalışılmıştır. Hatta Babür, parlak zaferler gelmedikçe o sayfaları doldurmayacağını, dolduramayacağını özellikle belirtir. Babür'ün hayatındaki güçlükler, zaferler, mağlubiyetler ve bunlar karşısında çocuk hükümdarın çileyle pişerken geçirdiği ruhi sıkıntılar, romanı kuru bir tarih kitabı olmaktan çıkartır. Bu gelişme, Tarık Buğra'nın *Osmancık*'taki³ roman kahramanının şahsiyetinin gelişmesindeki dönemler ile mukayese edilebilir. Bahsi geçen romanda da Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman'ın Osmancık'tan Osman Bey'e ve Osman Bey'den Osman Gazi'ye doğru bir gelişme gösterdiği anlatılmaktadır.

Yıldızlı Geceler romanının birinci bölümünde, Babür'ün babası Ömer Şeyh Mirza'nın ölümü, Babür'ün küçük yaşta tahta geçmesi, beylerin diğer şehzâdelerle işbirliği yapması, beylerin ihaneti, Hümayun ve birlikte çıkılan Hindistan seferi ile nihayet Hindistan'ın fethi de anlatılır. Yine bu bölümde Babür'ün sanatkârlığı ve ilme verdiği önem de sık sık vurgulanır. Babür, günlük olarak kaleme aldığı *Babürname*'yi tamamlar, oğlunun adıyla kafiyeli *Mübayin* adlı divanını bitirir ve Hümayun'a hediye eder. Yine bu bölümde Hindistan'ı mamûr ettiği halde çevresindekilere yaranamaz ve yemeğine zehir katılarak öldürülmek istenir. Ancak bu tuzaktan sadık adamları sayesinde kurtulur. Uzun yıllar zehirin tesirinde kalan Babür kırk yedi yaşında vefat eder.

Romanın ikinci bölümünde Şeybani Han'ın sarayında olup bitenler anlatılır. Şeybani Han kadınlara olan düşkünlüğünün yanı sıra akıllı bir siyasetçidir. Bu bölümde Babür'ün aile hayatı, çocukları, Hümayun ve birlikte çıkılan Hindistan seferi ile nihayet Hindistan'ın fethi de anlatılır. Yine bu bölümde Babür'ün sanatkârlığı ve ilme verdiği önem de sık sık vurgulanır. Babür, günlük olarak kaleme aldığı *Babürname*'yi tamamlar, oğlunun adıyla kafiyeli *Mübayin* adlı divanını bitirir ve Hümayun'a hediye eder. Yine bu bölümde Hindistan'ı mamûr ettiği halde çevresindekilere yaranamaz ve yemeğine zehir katılarak öldürülmek istenir. Ancak bu tuzaktan sadık adamları sayesinde kurtulur. Uzun yıllar zehirin tesirinde kalan Babür kırk yedi yaşında vefat eder.

Babür'ün henüz çocuk yaşta tahta çıkışı ve otuz dört yıllık hükümdarlığı döneminde Maverâünnehir'de yaşanan hadiseler tarihe de uygunluk göstermektedir. Romanda sık sık tarihî bilgi verilmektedir. Romanın tarihîliği ve olayların tarihe uygunluğu göz önüne alındığında tarih konusunu gözardı etmemek gerekir.

Romanda Orta Asya'nın 15. ve 16. yüzyıllardaki tarihine geniş bir açıdan bakılmıştır. Maverâünnehir'i ele geçirmeye çalışan üç hükümdar vardır: Babür, Şeybani Han ve Şah İsmail. Şeybani Han, Mahmut Han'a elçi göndererek Mâveraünnehir'i bölüşme konusunda anlaşmaya çalışır. Söylentilere göre Şeybani Han Fergana vadisini Taşkent Hanı'na verip, Oratepe'yi kendisi almak istemektedir. Bu durumda Babür'ün o bölgede kalması onun can güvenliğini tehlikeye atmak demektir. Bütün Maverâünnehir'i ele geçirmek isteyen Şeybani Han, ufak topraklarla, bölgelerle yetinecek olan Ahmet Tenbel gibi beylere nisbeten daha tehlikelidir. Şeybani Han, Semerkand'da sıkıştırdığı Babür'ü serbest bırakması için ablası Hanzâde Hanım'ın evlenme teklifini kabul eder. Baba tarafından Timur sülalesine mensup olan Hanzâde Hanım'ın bu planından Babür habersizdir. Semerkand'da çocuğunu kaybeden Ayşe Hanım da Babür'den yüz çevirmiştir. Semerkand'ı kurtardığında kendisine "kurtarıcımız" diye hitap eden karısı Ayşe Hanım "kapınızda ne zaman ağız tadyıyla bir gün gördüm şehzâdem!" (s. 231) diyerek durumu açıklar. Bütün bu horlamalardan sonra Babür kalan günlerini bir derviş gibi geçirmeye karar verir. Bunu şöyle açıklar:

"... Kasimbey efendi! Anneme söyleyin! Ben şimdi Oratepe'ye gidiyorum! Yüz serçeye bir kesek! Tac u taht davasından vazgeçtim! İsteyen peşimden gelir! Gelmek istemeyenler gidebilirler!" (s. 232)

³ Tarık Buğra. *Osmancık*. İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., 1988.

Babür bir müddet yalın ayak dağlarda bayırlarda dolaştıktan ve bu sırada Ahmed Tenbel'in altı yıl önce bir torbayla getirip ötüne koyduğu kellelerden bir tanesinin sahibinin oğlu olan çoban ile tanışmasının ardından bu hayatın da kendisini padişahlık kaderinden kurtaramayacağı anlar. Tekrar ordunun başına geçer. Boş vakitlerinde tarih kitaplarını okumaktadır. Muhammed Salih'in yazdığı *Şeybaniname* adlı kitabını okur. Bu arada kendi hatıralarını anlatan *Vakan* isimli kitabını yazmaya da devam eder:

"... Babür Sarıpul'da nasıl mağlup olduğunu, ondan sonra nasıl horlandığını yazmaya başladı... İçine doğan bir ilhamla Çağraklara karşı yaptığı kıyımı, Ahmed Tenbel'e hediye ettiği kılıcın sonunda kendi başı üzerine salındığını ve hatta dağda yalın ayak yürüdüğünü sade bir üslubla yazmaya devam etti." (s. 251-252)

Romanın geçtiği dönemde birbirlerine akraba olan padişahlar ve sultanlar yine birbirleriyle savaşmakta ve halkı da perişan etmektedirler. Padişahlardan bir tanesi Ahsı Kalesi'nin müdafaası ile meşgulken, Taşkent Hanı Mahmudhan da Hocand taraflarından topladığı orduyla ilerlemektedir. Ayrıca Kaşgar hâkimi Ebu Bekir Duğlat ismindeki başka bir akıncı da Özgent'e saldırıya geçmiş durumdadır. Tahir'in yaşlı babası durumun vahameti karşısında Tahir'in dayısı Molla Fazlıddin'e:

"- Ya tövbe! Bu tarafta Semerkand ordusu.. Yani düşman üç taraftan mı saldırıya geçti? Bu ne dehşet molla Fazlıddin? Bu padişahlar biraz barış içinde yaşasalar olmaz mı ha? Hepsi birbiriyle akraba imiş. Doğru mu bu?

- Evet doğru. Bizim padişahımız Taşkent sultanının damadıdır. Kokan'ı talan edip ordularıyla üstümüze gelen Semerkand sultanı Ahmed Mirza ise yine padişahımızla aynı babadan olma ağabey kardeşler. Bu ikisi aynı zamanda birbirlerinin dünürü olmak istiyorlardı. Semerkand sultanının kızıyla veliahdımız Babür Mirza'ya beş yaşındayken söz kesilmişti. Demek ki ağabey kardeşine, kaynata damadına karşı kılıç çekmektedir!

- Aman ya Rabbi! Ahir zaman dedikleri bu olmasın molla Fazlıddin?

- Bilmiyorum enişte. Her halükarda kötü sultanların devirleri sona ereceğe benzer. Keşke birbirlerini yeseler de bizi rahat bıraksalar! Savaşların bütün acısını zavallı halk çekiyor!" (s. 13)

O devirde yaşanan bu kanlı olayların bundan daha iyi yorumlanması da mümkün değildir. Yazar bu cümlelerle tarihi sorgular ve birbirlerine düşmüş olan sultanlara karşı nefretini dile getirir.

Tarihî bir roman olduğu için romanın şahıs kadrosu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca şahısların dünya görüşünü ve kişiliklerini ortaya koyması bakımından din, aşk, sadakat, ihanet ve nihayet sanat gibi ulvî değerler de üzerinde dikkatle durulması gereken konulardır. Önce küçük bir çocuk, sonra genç bir derviş ve daha sonra da başarılı bir hükümdar ve şair olarak ortaya çıkan Babür, romandaki olayların merkezinde yer alır.

Babür, babasının âni ölümünden sonra genç yaşta tahta çıkmak zorunda kalır. Çevresinde çok insan bulunmasından sıkılır, her hareketinin, ağzından çıkan her sözün birilerinin dikkatini çekmesinden, sürekli diken üzerinde bulunmaktan hoşlanmaz. Henüz çocuk olduğu için etrafındaki beyler ve onların oluşturduğu çember onu bunaltır, çünkü onlar gibi davranmak zorundadır:

"... Çocuk sayılacak yaşta olmasına rağmen olgun insanlar gibi davranmaktan sıkılıyor, akranlarının salına salına dolaşmaları gözünde tütüyordu." (s. 83)

Babası Ömer Şeyh Mirza onu küçük yaşından itibaren bir komutan olarak tahtı için hazırlamıştır. Babür'ün aslan pençesi gibi pençesi vardır. Zaten Babür ismi de Arapça "Aslan" demektir. Romanda Babür ilk olarak tahta hazır bir şehzadeden ziyade hata yapabilen sıradan bir insan olarak tasvir edilir. Babür'ün bu sıradanlığı yanındaki korumalarının duyguları ve düşünceleri yoluyla okuyucuya aktarılır. Noyan Kokaldaş gibi muhafızları ve onun akranları, kendilerini sadece taht vârisine hizmet veren genç mülâzımlar olarak değil, aynı zamanda onun sırlarına ortak dostlar olarak kabul ederler. Bu durum onlar için kıvanç vericidir. Ona besledikleri sevgileri günden güne artar.

Romanda Babür'ün eğitimi en ince teferruatına kadar anlatılır. Aldığı dersler arasında İslam hukuku da vardır. "Kapıları nefis oymalarla süslenmiş, içindeki altın ve gümüş eşyaların göz kamaştırdığı köşkte" ona ait küçük bir oda vardır ve Babür derslerini burada yapmaktadır. Bu oda sevdiği kitaplarla doludur. Onların arasından *Hamse*'sini alırken Herat'ta yaşayan Alishir Nevâ'i'yi bir an karşısında görür gibi olur:

"Aklına düşen bazı güzel beytler bazan Türkçe, bazan Farsça ahenklerle hocasının okuduğu şeyler arasından sıyrılıp hayalinde yankılanıyordu.

Kaşı yasun mu deyin, gözü karasın mu deyin?

Zi merdan-ı cehân merdi biyâmûz!

(Mertliği cihan mertlerinden öğren!)" (s. 41)

Babür, çocukluk yıllarında ya savaşlarda en büyük galibiyetlere ulaşmayı ya da en güzel şiir ve destanları yazıp meşhur olmayı ister. Fakat onu en çok mutlu edecek şey "Nevâ'i gibi büyük insanlarla tanışıp, onların özel itibarlarına ulaşmaktır." (s. 88) Semerkand'a yaptığı yedi ay süren ikinci seferinde de şehri ele geçiremez. Bu durum onun henüz büyük galibiyetlere ulaşmasının imkansız olduğunu göstermektedir. Babür bunun farkındadır. Büyük şair olma arzusu ise "yükseklerde uçan ve yakalanması imkansız bir kuşa benzer." (s. 88) Şiir yazmaya meyillidir. Fakat günün birinde derslerini bitirip odasına çekildiğinde aklına ezbere bildiği şiirlerin dışında hiç bir şey gelmez. Bunun üzerine başka bir defter alarak Fergana vadisi hakkındaki düşüncelerini nesir türünde yazmaya başlar. Çok basit cümlelerle ve basit tasvirlerle başladığı bu yazı onun ilerde tamamlayacağı *Babürnâme*'sinin baş kısımları olur.

Vakan adını verdiği bu hatıra kitabının yazılışı onun tek uğraşı değildir. İmar işleriyle de meşgul olur. Savaş biteli iki yıl olmuştur ve kendisine ait ilk imareti mollâ Fazliddin'e yaptırır. Bu imaretin tamamlanması onu çok mutlu eder ve hatıralarına bu hadiseyi şu cümlelerle kaydeder:

"... Bâredağ'ın bağrında dokuzyüz ikide (Miladî 1497) ben bir eyvanlı ev yapturdım. Bu ev çok güzel bir şey oldu. Bütün şehir ve mahalleler ayağınızın altındadır..." (s. 83-84)

Babür Semerkand'ı ele geçirmek ister. Bu sayede hem büyük dedesinin payitahtına sahip olacak hem de kuzeyden gelen Şeybani Han tehlikesini önleyecektir. Bunun yanı sıra Babür Semerkand'ı ele geçirdiği takdirde "yeni yetme gençlerin saflığı ile sevdiği" (s. 90) Semerkand padişahı Sultan Ahmet Mirza'nın kızı, sözlüsü Ayşe'ye de kavuşacaktır. Babür henüz onu görmemiştir, fakat görenler onun güzel bir kız olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan başka Babür'ün hocası Hoca Abdullah da Babür'ün asker toplayıp Semerkand'ı ele geçirmesini istemektedir. Onun fikrine göre "Mâverâünnehir'deki parçalanmışlığı ortadan kaldırıp, kuvvetli bir devlet kurmadıkça büyük idealler" (s. 93) hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Güçlü devlet olmak için savaşmak gerekmektedir. Fakat beyler etrafa

saldırarak ganimet toplamakla meşguldürler. Çünkü âdete göre toplanan ganimetin beşte birini padişah alır, geri kalanı ise beyler arasında pay edilir. Babür henüz bu gelenekten habersizdir. Ahmed Tenbel, Oş civarındaki göçebe Türk kabilesi olan ve Babür'ün hükümdarlığına boyun eğmedikleri için haraç vermek istemeyen Çağraklara saldırır ve "on altı bin koyunla, iki bin beş yüz kırsağı" (s. 94) ceza olarak getirir. Heybe içinde getirilen kesilmiş kelleler ise "Çagraklar da bizimkilere benziyor!" (s. 95) diye düşünen Babür'ü üzer. Daha sonra dervişlik döneminde karşılaştığı bir çobanın anlattıkları ile bu olay yeniden Babür'ün karşısına çıkar.

Babür'ün üstadı ve hocası Hoca Abdullah, Andicanlı beyleri etrafına toplayarak, Semerkand'ın fethiyle başlayan sıkıntı ve beyler arasındaki huzursuzluk üzerine onlarla konuşur:

"... Babür'ün arzusu Maveraünnehir'in yine Ulughbey devrindeki gibi birleşmesi, güçlü bir saltanat kurulması ve bütün vilâyetlerin âbâd olmasıdır. Şehzâdem'in bu arzusu bizlerin de müşterek hedefidir. Tanrı Taâlâ bizi amacımıza ulaştırsın. Amin!" (s. 123)

Bu sözler Nankulbey ve Ahmed Tenbel gibi muhteris beylerin hem hoşuna gitmez hem de ilgisini bile çekmez. Toplantı dağılır dağılmaz küçük gruplar halinde toplantılar yaparak Babür ile dalga geçerler:

"... - Bugün toplantıda söylediler ya! Semerkand çiftçileri kıtlıkta tohumluk buğdaylarını yemek zorunda kalmışlar da, bu yüzden Karşı'ya kervan gönderip getirilecek buğdayları çiftçilere borç verecekmiz!"

- Buyurun cenâze namazına!

- Ne yaparsın Nankulbey! Genç padişahımızın ulu kişi olmaları için her şey katlanacaktır. Sonra onun Semerkand'da sözlüsü var. Yani senin anlayacağın Semerkand'ın enişesi. Damatların kız tarafına jest yapması gerekir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi genç padişahımız her hafta şairleri toplayarak onlarla meşk kılmakta.

- Demek şair de olmak istiyor!" (s. 124)

Kışın sonuna doğru Semerkand'ı zaptetmeye gelen bey ve askerlerin yarısı Babür'ü terkeder. Babür beylerini toplamak ister, fakat artık Fergana vadisinde yaman bir fitne başlamıştır.

Babür, bütün bir yaz ve sonbahar boyunca üç bin kişilik ordusuyla kuşattığı Semerkand'ı ele geçirir. Yedi ay boyunca şehrin kapılarını kapatan ve açlığa direnen Baysunkur Mirza kurtuluşu kaçmakta bulur. Babür ve ordusu coşkulu bir şekilde karşılanır. Açlık ve sefaletten halk perişan olmuştur. Ekmek yapmak için evlerde ve fırınlarda un bile kalmamıştır. Beyler ise ganimet bulmak için şehri talan etmektedirler. Ahmed Tenbel bir kuyumcuyu soyar. Babür ise halka una dağıtılmasını emreder. Bu emir beylerin hoşuna gitmez. Ganimet de bulamayan beyler Babür'e sırt çevirmeye başlarlar. Hatta yukarıda belirtildiği gibi padişahla dalga geçmekten de geri kalmazlar.

Babür Andican'dan ayrılmış yirmi üç yıl olmuştur. O günden beri pek çok belalar, badireler atlatmış olan Babür, son zamanlarda da kendini iyice içkiye kaptırmıştır. *Babürname*'nin ikinci kısmı henüz yazılmamıştır. Kızılbaşlarla yapılan anlaşma, Babür'ün vatanına yabancı diyardan gelen orduyla dönüşü ve düşer kaldığı mağlubiyetler onu yazmaktan alıkoymaktadır. Babür'ü, Semerkand'ı ele geçirdiği, mamur etmeye başladığı

dönemlerde ve daha sonra rahatsız eden kişi kuzeyden büyük bir güç olarak gelmekte olan Şeybani Han'dır. Çok kurnaz ve akıllı bir komutan olan Şeybani Han, Babür'ün Semerkand'da tutunmasına imkan vermez. Dolayısıyla onun Semerkand'ı fethetme hayalini yıkar.

Eli kanlı, acımasız bir padişah olan Şeybani Han, bu romanda iyi yönlerinden çok olumsuz bir karakter olarak çizilir. Şeybani Han, ilk defa kitabın birinci kısmının on dokuzuncu bölümünde ortaya çıkar. O zamana kadar Babür'ün Semerkand ve Fergana'daki faaliyetlerini yakından takip ettiği söylenir ve bir ordu hazırlayarak Semerkand üzerine yürüme planları yaptığı haberleri duyulan Şeybani Han, Babür'ün dul annesi Zöhre Hanım'a yazdığı mektupla aşkını ilan ederek Semerkand'ı içerden fethetmeyi düşünür. Planı tutar ve altı senedir dul olan Zöhre Hanım'dan gereken ilgiyi görür:

"... Zöhre hanım şu an mektubu yeniden okurken izbandut gibi bir erkeğin ateşli nefesinin yanaklarını yaladığını hissederek gibi oldu." (s. 163)

Din adamlığı kisvesi altında Maveratınnehir'de korku ve şiddet estiren Şeybani Han, devrin din adamlarını tenkit etmekte ve onları ihanetle suçlamaktadır. Timurzâdelerin saltanatlarını yakından gözetim altında tutan han, Hoca Ahrar gibi dini liderlerin şehzadeleri tesir altına alıp devleti içten içe zayıflatıklarını gayet iyi bilir. Bu yüzden kendisi dini ve idari liderliği aynı anda elinde tutmak ister. Buhara'da medrese tahsili yaptığı dönemlerde *Kur'an* ve İslâmî çok iyi öğrendi ve *Kur'an-ı Kerim*'i ezbere bilen Şeybani Han, devrin din adamlarını tenkit ederek onları ihanetle suçlar:

"... Şeybani Han şehzâdelerin iman ve insaftan ayrılıp, halkı perişan ettiklerini çeşitli misalleriyle anlatıktan sonra birden Hoca Yahya'ya dönerek:

- Bu şehzâdelerin piri, sizin babanız Hoca Ahrar idi. "Ben veliyim" diyerek padişahları tesir altına alıp, dünyanın servetini yığmıştı. Biliyoruz babanızdan size pekçok altın kaldı. Ayrıca babanız öldükten sonra tam onbir yıldır Semerkand'ın dini liderliğini yapıyorsunuz. Siz de nefis-i emmarenize uyup hayli dünyalık yığdınız. (Hoca Yahya'nın mal varlığı da Şeybani Han'ın ordusunun Semerkand'a girişiyle ortaya çıkar. 'Hoca Yahya iki oğlu, üç hanımı ve onbeş hizmetkarının yardımıyla gece boyu eşyaları denk yapmakla uğraştı. Şafağa doğru bütün eşyalarını, sandığını, sepetini dört araba ve on iki deveye yükledi.' (s. 178) Balık baştan kokar derler. Şeyhi nasılsa müridi de öyle olur. Sıramızda oturan aha şu genç uçkur düşkünü şehzâde sizin müridiniz. Allah öntünde "şuna cevaz veriyorum" diyerek elini tutunuz!

Şeybani Han şehadet parmağıyla önce Mirza'yı, sonra Hoca Yahya'yı gösterdikten sonra, parmağını büküp aşağıya doğru sallayarak:

- Yine sizin müridlerinizden birisi kadın başıyla koca isteyerek geldi ve şimdi aşağıda oturmakta. - dedi. - İşte bunlar sizin nasıl bir şeyh olduğunuzu gösteriyor! Siz önce müridlerinize kalleşlik yapıp Semerkand'ı Babür'e vermeye niyetlendiniz. Sonra müridleriniz size hıyanet edip benim huzuruma geldiler. Hıyanet üstüne hıyanet! Biri o tarafa çekiyorsa, diğeri bu tarafa çekiyor. Yani padişahının fikri başka, pirinin zikri başka! Kısacası birbirine kuyu kazmakla meşguller! Muhammed aleyhisselam efendimiz hem peygamber, hem sultan, hem de baş komutandı. Kim bu yoldan yürümez, Peygamber aleyhisselamın yolundan çıkarsa, aha şu piri ve müridi gibi kâfirlik yoluna saparlar!" (s. 174)

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi Şeybani Han'ın savunduğu görüş, bir padişahın aynı zamanda dinî lider olmasıdır. Padişahın yanında şeyhlere, müridlere gerek yoktur.

Semerkan'dın savaşmadan Şeybani Han'ın eline geçmesi de halkın ve erkânın gözünde Şeybani Han'ın mevkiini hem siyasi hem de dini olarak teyid eder.

Şeybani Han, Hoca Yahya'nın gece dağda ortadan kaldırılıp mallarının müsadere edilmesi emrini gizlice Kopekbiy'e verir. Sandıklar dolusu altın ve mücevherlerin yarısı gece karanlığında Şeybani Han'ın hazinesine aktarılır. Yine aynı şekilde Sultan Ali Mirza da şehir çıkışında kaçarken Timurhan tarafından kellesi vurularak öldürülür. Şeybani Han, kesilerek kendisine getirilen Ahmed Tenbel'in kellesine elini sürmemiş, ayağıyla tekmeleyerek yuvarlamıştır. Böylece takdir-i ilahi, adaletini göstermiştir.

Maveraünnehir'de büyük bir hakimiyet kuran Şeybani Han'ın bir başka büyük dileği de Şah İsmail'i yenerek "İslam âleminin dini lideri" olmaktır. "... Bir kına iki kılıç sığmaz. İslâm âlemine ya ben lider olurum, ya Şah İsmail!" (s. 299) diyen Şeybani Han, onbeş bin kişilik ordusu ile Merv kalesinde dinlenirken, kışın soğukunda elleri donan on iki bin askeri ile Şah İsmail kalenin dışında beklemektedir. Bu sırada Osmanlı Sultanı II. Beyazıt ile savaşmakta olan Şah İsmail iki yakada iki güçlü ordu ile savaşamayacağını bildiği için Şeybani Han'ı oyalamaktadır. Elçiler gönderir. Elçiler Şeybani Han'ın oğulları Timur Sultan ve Ubeydullah Sultan tarafından iyi karşılanır. Süre Şeybani Han'ın aleyhine işlemektedir. Horasan'da konaklayan ordusunun şif mezhebinin tesirinde kalmasını engellemek isteyen Şeybani Han, din iman yolunda taviz olmadığını ve şilere yardım edenlerin rafizi sayılacağını duyuran bir ferman çıkartır. Hana göre rafizlik dinsizlikten daha kötüdür. Çünkü onlar dört halifeye hıyanet etmiş kişilerdir.

Bu sırada Maveraünnehir'de Şeybani Han'ın hesabında olmayan gelişmeler olur. Taşkent, Fergana ve Buhara ahali sultanlara karşı isyan hareketleri başlatırlar. Sultanlar da Herat'taki babaları aleyhine "savaştan biz, zafer kazanan biz ama genç kızları koynuna alıp zevk ü sefa süren han hazretleri" (s. 317) şeklinde dedikodular çıkartırlar. Bu hengâme içinde Şah İsmail Herat'a ordu sevkeder. Sultanların desteğini kesmesi yüzünden Şah İsmail'e karşı yapılan savaşı kaybeden Şeybani Han'ın kellesi kesilerek mızrağa takılır ve Şah İsmail'in bindiği atın ayağının altına atılır. Daha sonra kızılbaşlar, öldürülen şilelerin intikamını almak maksadıyla samanla doldurulan Şeybani Han'ın kellesi "benimle uğraşan sunnîlerin akibeti işte budur!" der gibi Batı'da kendisiyle savaşan II. Beyazıt'a "hediye" olarak gönderilir.

Şeybani Han'ın kadınlara düşkünlüğü çocukları ile arasına soğukluğun girmesine sebep olur. Babür'ün etrafında da kadınlar yer alırlar. İlk aşkı hayal kırıklığı ile sona erer. Daha sonra Mahım sultanda gerçek aşkı bulur. Ablası Hanzâde hanım romanda güzelliğin, faziletin ve fedakârlığın sembolü olarak çizilir.

Kadın sultanlar arasındaki rekabet romanda kendini hissettirmektedir. En âdil davranmaya çalışan padişahlar bile bunun önüne geçememişlerdir. Babür'ün ikinci, üçüncü ve dördüncü hanımları arasında da rekabet vardır. Babür sonradan bunun farkına varır. Yaptığının yanlış olduğunu da Mahım Sultan'a itiraf etmekten çekinmez. Çağdaş bir düşüncenin sonucu olan bu görüş, *Babürnâme* ile karşılaştırılıp yazarın tasarrufu olup olmadığını araştırılabilir. Babür'ün eşlerinden Mahım Sultan kendini kabul ettirir. Sadece kendi oğlu Hümayun'u değil, diğer hanımlardan olan çocukları da büyütür, yetiştirir. Âdetler de bunu gerektirmektedir. Romanda Mahım sultanın Babür ile, Hanzâde Hanım'ın da Mevlana Fazlıddin ile olan aşkı âdeta âbideleşir. Tahir'in aşkı ise saflığı ve temizliği ile dikkatleri çeker.

Babür, görmeden âşık olduğu bir kıza evlenir. Güdümlü bir aşk sonucu Aşşe Bibi ile yapılan evlilik de daha ilk sarsıntıda yıkılır. Babür'ün ikinci evliliği tam bir sevgi örneğidir. Mahım Sultan, Babür'ün sevgisine layık bir kadındır.

Semerkand'ı ele geçiren Babür, orada yüz gün kalmasına rağmen Ayşe Bibi ile bir defa bile yüz yüze görüşmez. Çünkü buna ne töreler ne de gençliğinin verdiği utangançlık müsaade eder. Ayşe Bibi için Göksaray'da yazmaya başladığı gazelinin beyitleri aklına gelir:

"Müyesser olmazsa başımı koymak ayağına

Başımı alıp ey Babür, gidebildiğimce giderim ben." (s. 148)

Babür, Ayşe Bibi ile ancak iki sene sonra evlenebilir. Artık on sekiz yaşındadır ve başından geçen olaylar onu hayli olgunlaştırmıştır. Yazar bu evliliği onaylamaz. Bu yüzden bu evliliği anlatırken "Birbiri ile sohbet bile etmeden, ruhen birbirlerini tanımadan evlenen bu iki gencin birlikte geçirdikleri ilk zıfaf gecesi "Babür'e hem utanç vermiş hem de istikballe ilgili güzel duygularını öldürmüştür." (s. 153) diyerek düşüncelerini dile getirir.

Babür'ün ablası Hanzâde'nin Mevlana Fazlıddin ile olan aşkı evlilikle sonuçlanmaz. Birbirini seven, fakat bir türlü açıkça ifade edemeyen bu iki kişinin aşkını Şeybani Han yıkar. Şeybani Han, Hanzâde'nin dillere destan güzelliğini iştirmiştir. Hanzâde, Semerkand'ın Şeybani Han tarafından kuşatıldığı bir dönemde kardeşi Babür'ü ondan kurtarmak için kendisini ve dolayısıyla aşkını feda eder. Babür bu fedakârlığı yıllar sonra öğrendiğinde artık yapacak bir şey yoktur.

Babür'ün silah arkadaşı ve muhafızı Tahir'in aşkı ise bir başka şekilde gelişir. Onun aşkında önce ayrılık-sonra vuslat vardır. Bu aşklar, romana hayatîyet vermekte ve romanı tarih kitabı olmaktan çıkarmaktadır.

Kapı bir komşu oldukları için onunla birlikte büyüyen Tahir, daha önce türkek ceylan gibi kendisine el değdirmeyen Rabiye'nin, aileler arasında söz kesilip nikah tarihi tesbit edildikten sonra kendisine yakınlığını farkeder. Rabiye'yi bileğinden tutan Tahir, onun güzelliğine bir kez daha hayran olur. Akıncı bey ve askerlerin neden böyle güzel kızlara meftun olduklarını kızın yakasının düğmelerinden birisi açılınca kızıl mermer gibi dümdüz boynunu, on yedi yaşlarındaki kızların sahip olduğu ince belini ve iri göğüslerini görünce anlar.

Rabiye, gördüğü bir rüyayı Tahir'e anlatır. Rüyasında Tahiri siyah bir öküz hançer gibi sivri boynuzlarıyla boynuzlayıp kanını akıtmıştır. Tahir'e göre kanın akması aydınlığa işaretler. Okuma yazma da bilen Tahir bunu babasından defalarca iştirmiştir. Bu rüya sanki romanın da sonunu haber vermektedir. Benzer bir durum Türkmenistanlı yazar Tirkış Cumageldi'nin romanı *Kara Yıldırım*'da da vardır. Romanın iki kahramanından biri olan genç kız Ziba, sevdiği genç İşret'i rüyasında görür. Korkar. "Dizginleri zaptedilemeyen heybetli atların üzerinde sınıksız oturan adamlar İşret'i çevirmişlerdi. İşret'in yüzü kapkaraydı. Atlılar onu göğsünden itiyorlar, İşret arkası üstü devriliyordu. Yüzünden vızıldayarak sinekler kalkıyordu."⁴ Bu rüya ile âdeta romanın bir özeti yapılmıştır. Roman boyunca İşret'in çekmediği sıkıntı kalmaz. Türkmen aşiretleri arasındaki kavgalar insanlara zor günler yaşatır. İnsanlar için bir yıkım söz konusudur. *Yıldızlı Geceler*'in sonunda ise Tahir ile birlikte Babür ve onun etrafındakiler verilen mücadelelerden yorgun düşmüş olmalarına rağmen aydınlığa çıkarlar.

Rüyanın yorumu ise inanç meselesi ile yakından alakalıdır. Tahir romanda dine bağlı bir genç olarak tasvir edilir. Dikkatle üzerinde durulan konulardan birisi de sunnî-şifî mücadelesi ve her iki tarafın "din" uğruna yaptığı katliam denilebilecek kıyımlardır. Yazar,

⁴ Tirkış Cumageldi. *Kara Yıldırım*, İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., 1996. s. 9.

bu konuyu titizlikle işlerken her iki tarafın din âlimlerini basiretsiz olarak göstermeye gayret eder. Eserde din unsurunu ön plana çıkarılanların başında Şeybani Han gelmektedir. Onun elinde din adeta bir oyuncak gibidir.

Olayların geçtiği devirde din işlerinin de padişahın davranışlarına göre düzenlendiği bu eserde görülmektedir. Meselâ Ramazan ayında orucun başladığını gösteren sabah ezanını okumak için minareye çıkan imam, aşçıdan padişahın yemeğini bitirdiği işaretini almadan ezana başlayamaz:

"Ortalık ağarmaya başlayınca kandildeki mumların ışığı da tesirlerini yavaş yavaş kaybettiler. Ezan vakti giderek yaklaşıyordu. Saray dışındaki caminin imamı çini süslemeli minareye çıkmış, aşçının vereceği işareti sabırsızlıkla bekliyordu. Çünkü Mirza hazretleri sahur yemeğini tüketmeden ezan okumak tehlikeyi de davet etmek sayılabilirdi." (s. 27)

Yine o devirde sıradan insanların da dini istedikleri gibi uyguladıklarına inanan yazar, Ramazan ile ilgili yorumda bulunur. Öğle vakti güneş tepeye çıktığında orucun verdiği bitkinlikle yaz sıcağında halsizlenen insanlar, odalarına çekilerek, yataklarına uzanırlar. Böylece "orucu uykuya tutturmayı âdet edinmişlerdir." (s. 40)

Din âlimlerinin kıskırtmasıyla şii-sunnî çatışmasının zemini hazırlanmıştır. Babür'ün elindeki Alişir Nevâi resmini alamayan müderris onu Babür'ün anneannesi Esan Devlet Hanım'a şikayet eder. Herat'ta şeriat kanunlarının bozulduğunu, şilerin tesiriyle çizilen bu resmin, temiz sunni mezhep inancına kesinlikle ters düştüğünü anlatır. Bu müderrise göre "Muhammed aleyhisselamın vasiyet ettiği gerçek müslümanlık Horasan'da değil Mâveraünnehir'dedir!" (s. 39-40)

Babür bir kaç yakın adamıyla birlikte atlanarak altmış yıldan beri hiç bakım görmemiş Çil Sütun köşkü ile Ulugbey Rasathanesi'ni dolaşmaya gider. Yanında Kasımbey ve Mevlana Fazlıddin de vardır. Rasathanenin tamaratı oldukça zordur. Kasımbey de bu işten haklı olarak çekinmektedir. Çünkü din adamları ve şeyhler uzun zamandan beri rasathane için "cehennemliklerin mekanıdır, kim içeri girerse cinler tarafından çarpılır" diyerek halkın büyük bir kısmını buna inandırmışlardır. "Şayet Babür onu restore ettirip tekrar çalışır hale getirirse, Ulugbey'in başını yiyen kara güçler ihtimal onun da başını yemek için ellerinden geleni yapacaklardı." (s. 342) Ulugbey'in vefatından sonraki altmış yıl içinde Semerkand'da pekçok medrese ve mektep kapatılmış, câhillerin sayısında korkunç bir artış meydana gelmiş ve Nakşibendi şeyhleri bu işte önemli bir rol oynamıştır. Ustalar da bu işte pek gönüllü değillerdir. İçlerinde bir korku vardır. Bu korkuları da yersiz değildir. Çünkü din adamları ve şeyhlerin arasına karışmış olan Şeybanilerin casusları da vardır. Romanda bu durum şu şekilde tasvir edilir:

"Hatta onlardan biri işçi sıfatıyla gündelikçilerin arasına karışmayı başarmış, içeriye kerpiç taşıma işiyle görevlendirilmişti. Üç dört gün normal işini yapan bu casus sonunda ustalar arasında kırkbeş yaşlarında bir şahsın son derece gözüpek ve Babür'e sadık kişilere elebaşılık yaptığını tesbit etti. Bir gün hiç kimsenin bulunmadığı bir anda, iskele üzerinde çalışmakta olan ustayı iterek aşağı düşürdü. Üçüncü kattan taşlar üzerine çakılan usta oracıkta ruhunu teslim etti. 'Tabii ertesi gün sokak başlarında zikir kılıp dolaşan kalenderler "Ustayı cin çarptı", "Bu Allah'ın bir gazabı!" diyerek ortalığı velveleye vermeye başladılar." (s. 343-344)

Pirim Kadir'in çağdaşı olan Özbek edebiyatının bir başka önemli yazarı Adil Yakupoğlu'nun *Uluğ Bey'in Hazinesi*⁵ romanında da bu konu geniş olarak ele alınmıştır. Uluğ Bey'in yaptığı ilmi çalışmaları dine aykırı olarak gösteren din adamları ve şeyhler, Türk tarihinin bu mühim şahsiyetine karşı kendi oğlu Şehzâde Abdüllatif'i kışkırtarak kılıçla başını kestirirler. Dolayısıyla Türk kültür ve ilim tarihi hem hükümdar hem de ilim adamı olan bir şahsiyetini kaybetmiş, hem de Abdüllatif gibi genç bir şehzade baba katili olmuştur. Nitekim baba katili olmak Abdüllatif'in vicdanını ömür boyu rahatsız etmiş, kendisi de yine din adamları ve şeyhlerin isyan ettirdiği askerler tarafından kellesi kesilerek öldürülmüştür.

Devrin din adamlarının ilme, irfana, sanata ve sanatçıya karşı açtığı acımasız savaşa rağmen aklı selim sahibi hükümdarlar sayesinde özellikle Herat ve Semerkand gibi şehirler sanatın ve ilmin merkezi olmuşlardır.

Din adamlarına rağmen devrin devlet adamlarının sanata verdiği önem bu romanda da açık bir şekilde ortaya konuyor. Özellikle Babür, yıkmaya değil yapmaya, âbâd etmeye taraftarıdır. Romanda sanatın ve mimarının temsilcisi durumunda olan kişi Molla Fazlıddin'dir. Daha sonra Mevlana rütbesine hak kazanan Molla Fazlıddin, "üç yıl Semerkand'da, dört yıl da Herat'ta tahsil yapmış, oralarda mimarlık ve ressamlık öğrenip gelmiş, Mevlanâ Behzad'ın çizdiği Alişir Nevâî ve Hüseyin Baykara resimleri devlet ricâli arasında meşhur olmuş, ama Semerkand ve özellikle Fergana vadisinde insan resmi çizmek İslâmî açıdan son derece sakıncalı bulunmuştu." (s. 12) şeklinde romanda tasvir edilir. Yine bu pasajda devrin din adamlarının sanata, özellikle resme karşı aldıkları tavır net olarak ifade edilmiştir.

Molla Fazlıddin Herat'tan dönüp Andican'daki sayfiyede padişah ailesi için altın işlemeli bir köşk yaparken onsekiz yaşındaki Hanzâde hanım onun ressam olduğunu öğrenmiş ve herkesten gizli olarak kendi resmini yaptırmıştır. Gizli yaptırmasının sebebi de din âlimlerinin insan resminin yapılmasını günah saymaları ve müsaade etmemeleridir. Böyle bir olayın padişah tarafından duyulması durumunda molla Fazlıddin'in parça parça edilmesi bile söz konusudur.

Babür, büyük bir cesaret göstererek Semerkand'ı Şeybani Han'ın elinden aldıktan sonra kendisini metheden şiirler yazan, tarih düşüren şairler çoğalmıştır. Sanatçılar etrafında pervane olmaya başlamışlardır. Fakat Babür'ün Alişir Nevâî'den aldığı bir mektup bunların hepsinin üzerinde müstesnâ bir yere sahiptir:

"... Mektubun her satırı Türkçenin en güzel örnekleriyle süslüydü. Babür ilk kez okuduğunda fazla itibar etmediği bazı cümleleri bu defa birkaç kez yeniden okudu. Nevâî Babür'ün şiir yazma arzusuyla kıvrandığını Andicanlı bir mimardan işittiğini belirterek, kendisini yazmaya teşvik ediyordu. Bu mimarın mevlanâ Fazlıddin olması gerekti. Babür Nevâî'ye göndereceği cevabı mektubunda güzel bir beytini koymayı düşündüğünden kalın defterini eline alıp sayfaları karıştırmaya başladı." (s. 192)

Şair Binâî, Babür için kırk dört beyitlik bir medhiye yazmış ve onu "adâlet kapısını tutan" kişi olarak nitelemiştir. O sıralar henüz on altı yaşında olan Babür, bu mübalağaya gülmüş ve "Cihan kapısı nerde, ben nerde?" diye kendi kendine hayıflanmıştır. Bu sırada Semerkand Şeybani Han'ın eline geçmiştir. Şeybani Han, bütün şairleri bir yerde toplayarak başka bir müteşâirin (şairlik taslayan kişi) emrine vermiştir. Binâî de bu gruba dahil olmuş,

⁵ Adil Yakupoğlu. *Uluğ Bey'in Hazinesi*, İstanbul: Art Yayınları, 1993; Bu eser hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Söylemez. "Adil Yakupoğlu'nun tarihi romanı: Uluğ Bey'in Hazinesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 10, Erzurum 1998. s. 301-308.

yazdığı güzel şiirler Şeybani Han'ın takdirini kazanmıştır. Mükafaat olarak mülazımlığa tayin olunan Binâî'nin *Şeybaninâme* isimli eserini yazdığı günlerde şehir yeniden Babür'ün hakimiyetine geçmiştir. Bunun üzerine Binâî de Şeybani Han'ın kampından kaçarak Semerkand'a gelmiştir. Nevâî ile sıkı ilişkisi olduğunu bilen Babür, Binâî ile koyu bir şiir sohbeti yapar. İki şâir karşılıklı olarak atışılar, birbirlerinin şiirlerine nazireler söylerler. Binâî onunla ilgili bir anısını anlatır:

"... - Alişir beyin kulakları ağrıdığında yeşil kumaş bağlamışlar. Kumaş tüccarlarından birisi bunu işiterek yeşil torbaya "Naz-i Alişiri" ismi verip satmaya başlamış. Tabii Alişir bey büyük insan. Namlarıyla mütenasip düşen büyük işler becerdiler. Bazı fırsatçıların önemsiz şeyle bile "Alişiri" ismini vererek ticari meta haline getirmeleri benim ağırıma gitti. Ben de eşeğime yaptırdığım bir eyere "Alişiri" ismini verdim. Sonraları bu eyer de meşhur oldu! Aslında ben bu hareketimle tâcirlerin yaptıklarıyla alay etmek istiyordum ama töhmetçiler yaptığım işi "Alişir bey'e saygısızlık" olarak niteleyerek onunla aramızı bozdular." (s. 201-202)

O devirde şâirlerin halk üzerindeki tesirini göstermesi açısından önemli olan bu hadise Aybek'in *Nevâî* romanında da anlatılmaktadır.⁶

Alişir Nevâî'ye büyük saygısı olan Babür yazdığı bir şiirinde kendi muhitinden yüksekte durmayan insanın kimseye iyilik yapamayacağını kastederek: "Kim köripdir ey köngil ehl-i cehandın yahşilik! / Kim ki andın yahşi yok, köz tutma andın yahşilik" demiştir. (s. 203) Nevâî'ye yazdığı mektubu ve şiiri eline ulaşımadan Herat'tan şâirin ölüm haberi gelince Babür'ün dünyası kararır. Sanatçılara ve şâirlere düşkünlüğü Babür'e pahalıya malolmuştur.

Romanın ikinci bölümünde Herat ön plandadır. Devrin sanat merkezi durumundaki bu şehir pek çok şâir, ressam ve diğer sanatkarlara ev sahipliği yapmıştır. Şeybani Han Herat'ın meşhur sanatkarlarını huzuruna çağırır. Hanın ve sarayın sanat işlerini şâir ve tarihçi Muhammed Salih üzerine almıştır. Muhammed Salih meşhur ressam Behzat ile Şeybani Han'ı bir iki sefer görüştürmüştür. Her ne kadar Han'ın danışmanlarından molla Abdurrahim resim yapma işini İslâma uygun görmese de Şeybani Han kendi resminin Behzat tarafından çizilmesini ister. Bunun sebebi de Behzat'ın çizdiği resimlerin Hüseyin Baykara'yı çok meşhur etmesidir. Kendisi de "şöhret yapmak için bu sanatkârın fırçasından faydalanmak" istemektedir. Behzat, Şeybani Han'ı büyük bir kumandan olarak at üstünde kılıç sallarken değil de uzun yıllar medresede eğitim görmüş birisi olarak göstermek için "mukaddes kitap ve altın kalem" ile tasvir eder.

"... Resim Şeybani Han'ı çok görmüş geçirmiş tecrübeli biri olarak rahatlıkla gösterebiliyordu. Boyalar Behzat'ın kendie has metoduyla hazırlanmıştı. Sıradan bir insan resimde herhangi bir eksiklik göremezdi ama Muhammed Salih hanın altındaki minderin renginin kıp kıp kızıl kan renginde olduğunu farketti. Sanki han minder üzerinde değil, kan deryası üzerinde oturuyordu. Hanın belindeki ince altın kemerin ucu ise ön kısımları gözükmeyen ayaklarının altında sarı bir yılağı hatırlatıyordu. Sırtını dayadığı siyah yastık ise kara güçleri temsil ediyor gibiydi." (s. 294)

Resimdeki bu gizli mânânın farkında olmayan Şeybani Han, Behzat'ın Hüseyin Baykara'yı savaşa giderken "güya bulutlar, dağlar taşlar ve gökyüzü dahi onun gittiği yöne akıyormuş gibi gösteren" tablosunu hatırlayarak kıskançlık duyar. Biraz kısa çizilmiş ve kulak

⁶ M. T. Aybek. *Nevâî* (Roman), İstanbul: Ötügen Neşriyat A.Ş., 1995.

yakınlarında seyrekleşen sakalını düzeltmek ister. Fırçadaki fazla boya resmi bozar, fakat Muhammed Salih ressamı ölümden kurtarmak için Şeybani Han'ı pohpohlamaya başlar:

"- Mevlânâ burda tarihi bir olay yaşandı! - dedi. - Sizin çizdiğiniz resme imam-ı zaman, İskenderi Sani mübarek elleriyle dokundular! İnsanlar asırlar boyu bunu birbirlerine anlatsınlar!

Behzat biliyordu ki hanın yaptığı iş bir sanatkâra ahmakça bilgichlik taslamaktı. "Elbette bu yüzdən tarih onu unutmaz ve insanlar nesilden nesile bunu aktarırlar" diye geçirdi içinden. Muhammed Salih'in de bu sözleri ne amaçla söylediğini anladı ve istihza ile hana tazim kılarak:

- Kulunuz, çizdiği resme halife-i zamanınızın nazarları düşmesinden dolayı başım göklere erişti! - dedi." (s. 295)

Sanatçıların özellikle adaletten ve doğruluktan sapmış devlet adamları ile bu gizli mücadelesi devam ederken, diğer taraftan devlet adamlarını başka bir tehlike beklemektedir: İhanet.

Beylerin hepsi de bütün roman boyunca daima güçlü olanın yanına geçerler. Hiçbirisi itimada layık değildir. Beylerin şahsî çıkarları ve şahsî meseleleri yüzünden on beş yaşındaki Babür ve ağabeyi Baysunkur Mirza arasında düşmanlık hasil olmuştur. Çünkü aradaki taht kavgası ve beylerin rekabetleri onları birbirlerine düşman etmiştir. Beyler yeniden Semerkand üzerine yürümek için planlar yaparlar. Babür'e bağlı olduğu zaman onun adına savunmasız Çağrak Türklerinin kellelerini vahşi bir şekilde kesip torbaya doldurarak ona getirmiş olan Ahmed Tenbel, Andican açıklarında girdiği savaşı kaybettikten sonra Kaleye çekilerek kapıları kapatır. Muhasara başladıktan bir süre sonra da kale içinde açlık, hastalık ve nifak birbirini kovalar. Bir vakitler Semerkand'da Babür'ü terkederek Ahmet Tenbel'e kaçanlar şimdi de onu terkederek Şeybani Han tarafına geçerler. Böylece Hanın ordusu duvarlara kule dayayarak içeriye girer ve Ahmed Tenbel'i de ağabey ve kardeşleriyle birlikte kılıçtan geçirirler. Sonra da "... Şeybani Han'a göstermek amacıyla kellelerini kesip bir çuvala doldururlar..." (s. 25) Böylece Ahmed Tenbel de yaptığı ihanete karşılık ihanete uğrar, yine yaptığı kallıama karşılık da kellesini vererek cezasını çeker. Beylerin yaptığı en büyük ihanet de bağlı oldukları hükümdarları içkiye alıştırmalarıdır.

M. T. Aybek'in romanı *Neval*'de hükümdar Hüseyin Baykara, yanındaki beyleri ve danışmanları tarafından içkiye alıştıtırılır. Fitne ve fesadın doruğa çıktığı bir anda Hüseyin Baykara sarhoş iken kendi torununun kellesinin vurulması için hazırlanan fermanı onaylar. Ayıldıktan sonra iş işten geçer. Tahtının varisini kendi eliyle onayladığı fermanla yok etmiştir. Bu romanda da içki Babür'e musallat olur. Onu içkiye alıştıranlar da yine etrafında toplanan çıkarıcı ve fırsatçı beyleridir.

Gençliğinde içki içmeyen Babür daha sonra onun esiri olur. Oğullarını, özellikle de Hümayun'u içkiden uzak tutmak için önemli bir savaş arifesinde bütün beylerine içkiyi bırakmak için yemin ettirir. Kendisi de içkiyi bırakır:

"Eglence doruğa çıktığı bir sırada Babür'ün karşısına gelen sâki dizlerini yere büküp, yirmi yıldır fiçıda dura dura iyice keskinleşmiş ve bugün aziz misafir şerefine açılmış olan şaraptan bir kâse doldurarak uzattı. Babür bugüne kadar şarap içmemişti ama şimdi musiki ve okunan şarkıların tesiriyle cûşa gelmiş gibi Kasımbey'e baktı.... Abburdan'da Babür'den ayrılıp Hisar'a gitmiş olan Kasımbey geçen sene bütün askerleriyle birlikte Kabul'a gelerek Babür'ün hizmetine girmiş ve yine en yakın

danışmanlarından biri olmuştu. Kasımbey ömründe ağzına içki koymamış dindar bir işi olduğundan Babür'ün de içmesini hoş karşılamıyordu." (s. 272)

Babür ile Şah İsmail arasında yapılan anlaşma ile sunnî ve şîî halk arasındaki geçici dostluk daha sonra Şeybanizâdelerin şehre gönderdikleri derviş kıyafetli casusların cadde ve sokaklarda, mahallelerde, köylerde, kasabalarda yaydıkları, "Şia parası haram! Onu alan insan çaryârların gazabına düçâr olur!" (s. 338) şeklindeki dedikodularla bozulmaya başlar. Herşeye rağmen Babür ile Şah İsmail arasındaki dostluk devam eder. Birbirlerinden uzak kalmaları da bu dostluğun bozulmamasında önemli rol oynar. Zira Babür artık yönünü Hindistan'a çevirmiştir. Fakat bütün iyi niyetine rağmen orada da Babür'ü bazı güçlükler, engeller beklemektedir.

Babür ve ordusu fatihler olarak girdiği Hindistan'da özellikle İbrahim Ladî'nin annesi tarafından pek hoş karşılanmaz. Bütün iyiliklere rağmen bu kadın, Hindli aşçıları kandırarak Babür'ü zehirletir. Babür, çok çabuk ortaya çıkan bu olay sırasında ölmese de hayatının sonuna kadar bu zehirin tesirini hisseder. Nihayet mide bulantıları içinde kırk yedi yaşında ölür. Kunduz'dan Kandahar'a, Badahşan'dan Sind nehrine kadar uzanan toprakları bir merkezde toplamıştır. Fakat henüz idealine kavuşmuş değildir. Kabul çevresini mamur hale getirmek ister, fakat hazinesi buna müsait değildir. Babür Hindistan ahalisinin ar ve namusları için kendini parçalayan insanları hakkında Hümayun ile konuşurken bu amacını şöyle açıklar:

"... Bilesin ki bizim maksadımız sadece memleket fethetmek değildir. Biz Hindistan'a büyük bir devlet kurmak amacıyla geldik. Büyük ve güçlü bir devlet kurulmasından Hindistan da menfaat sağlamaz mı? Bütün vilayetler birleşse, halkı inim inim inleten iç savaşlar sona ermez mi? Halk dirlik düzenliğe erişip, ilim ve sanat yine revaç bulmaz mı? Bunu gören Dilaverhan, Hindubey gibi Hindistanlılar bizimle işbirliği yapmaktadırlar. Şu anda bizim bütün Hindistan'ı hoş tutmamız gerekir oğlum!" (s. 413)

der ve oğluna bir vasiyette bulunur:

"... Bu hediye senin gibi kıymetli bir oğuldur. Padişahlar ve oğullar arasındaki taht kavgalarının ne kanlı savaşlara, ne çirkin didişmelere sebep olduğu sence malum şeyler. İnşaaallah bu tür şeyler ikimiz arasında hiçbir zaman vuku bulmaz. Tanrı'dan dileğim odur ki, benden sana, senden evlatlarına miras kalan şey cömertlik, mertlik, fedâkârlık ve âlicenaplık olsun. Bu faziletler bizleri ulu dağ silsilesi gibi devamlı birbirimize bağlasın. İşte o zaman biz Hindistan'a geliş amacımıza ulaşmış oluruz." (s. 414)

Hindistan Babür'ü mutlu etmez, çünkü orada "serin bahçeler, içinden su akan arklar", "üzüm, kavun, buz, iyi at" yoktur. (s. 426) *Babürname*'sinde de Maveraünnehir'in kavun ve karpuzunu ne kadar özlediğini açık bir yüreklilikle belirtir.

Hümayun, babasından önce Hindistan'a girer. Oradaki insanların dinleri ayrıdır, fakat Hümayun onları hoşgörü ile karşılar: "... Bunların dini ayrı. Ama biz bütün gayr-ı müslimleri de Allah'ın kulu olarak kabul ederiz. Hindistan'a iyi niyetlerle geldik. Bu muazzam ülkeyi Hintlilerle birlikte âbâd edeceğiz. Kim bize yardımcı olursa, biz de ona yardımcı oluruz!" (s. 405) diyerek bu hoşgürüsünü dile getirir. Babür'ün gözü arkada değildir. Çünkü Hümayun gibi bir evladı vardır. Onu tam bir hükümdar olarak hazırlamayı da başarmıştır. Nitekim tarih boyunca şahit olunan baba-oğul arasındaki taht mücadelelerine hiç olmazsa kendi devrinde meydan vermemek için tahtını oğluna gönül rahatlığı ile devretmeye hazırdır. Bu da onun büyük bir hükümdar olarak devletinin geleceğini düşündüğünü ve garanti altına aldığını

göstermektedir. Babür, de babasının kendisini yetiştirdiği gibi, Hümayun'u taht için yetiştirir. Hümayun da babası gibi devlet adamı olmaya layıktır. Onun şansı ise Babür'ün kendisine bıraktığı hatıralarıdır. Burada hemen belirtmek gerekir ki Özbek edebiyatında *Babürname*'nin çok tesiri vardır. Mesela, *Ötgen Künler (Geçmiş Günler)*'de⁷ romanın kahramanı Atabey de boş vakitlerinde *Babürname*'yi okur. Hümayun babası gibi çocuk yaşta tahta geçmek zorunda kalmaz. Rüşünü ispatlamış bir genç olarak tahta çıkar.

"... Babür oğluna yazı yazmayı iyi öğrenip öğrenmediğini, hangi şiirleri ezberlediğini sormaktaydı.

- Ben Kur'an âyetlerini ezbere biliyorum. Kulhüvallahu ahad..

- Hindal'ın şiire karşı fazla merakı yok, - diye cevap verdi Mahım sultan. - O oyun oynamayı, ok atmayı, ata binmeyi seviyor. Kitaplarla arası pek iyi değil.

- Belki henüz küçük olduğu içindir.

- Gülbeden ondan üç yaş küçük ama yazısı Hindal'inkinden güzel. Şimdi göreceksiniz. Yavrucağ öyle gazel okuyor ki, hayretler içinde kalıyorum.

Babür kalın bir sesle:

- Yoksa dayılarına mı çektii? - dedi.

Babür'ün bu sözlerinde ne gibi bir mânâ olduğu Mahım sultanca malumdur. Çünkü Hindal Mahım sultanın çocuğu değil, Babür'ün küçük hanımı Dildar'dan dünyaya gelmişti. Babür de şeriat kanunlarının verdiği müsaadeye sığınarak üç kadınla evlenmişti. Mahım sultan için için buna kızsız da sesini çıkaramıyordu. Babür'ün ikinci hanımı Gülrüh sultandan da Mirza Kamran ve Mirza Askeri isimli iki oğlu olmuştu. Tabii onlar Hümayun'dan sonraki taht varisleriydi. Belki bu yüzden olsa gerek Gülrüh sultan Mahım sultanı bir kuma gözüyle götür ve sürekli soğuk davranırdı. Üç hanım Kabul'ün üç ayrı yerindeki saraylarda kalıyor olmalarına rağmen, birbirlerinin yaptıkları işlerden haberdar idiler. Dildar gelin beş yılda iki kız çocuğu dünyaya getirmişti.

Mahım sultan ise üç defa evlat acısıyla kıvranmıştı. Çünkü Hümayun'dan sonra dünyaya gelen iki erkek ve bir kız çocuğu ardardına ölmüşlerdi...

Dildar gelin Kabul'un Bağ-ı Yongıçkası'nda Hindal'ı dünyaya getirince daha üç günlükken Babür'ün buyruğuyla getirip Mahım sultanın kucacağına verdiler. Onu dokuz ay karnında taşıyan Dildar gelin "Beni çocuğumdan ayırdılar" diyerek epey süre ağlayıp sızladı. Ama Babür sert çıkarak: "Bu âdet eskiden beri var. Padişah ailesinin çocuklarını ilk kadının büyütmesi gerekir. Mahım'ın Hümayun'u ne kadar güzel terbiye ettiğini görmedin mi? Şu anda Bahadşah'ın hâkiimi o! İnşallah Mahım Hindal'ı da aynı şekilde yetiştirecektir!" diye kestirip attı." (s. 370-371)

Babür'ün Türk tarihine yaptığı katkı bunlarla sınırlı değildir. Onun Türk diline verdiği önem romanda sık sık vurgulanır. Şiirlerinde Alişir Nevai'yi taklit eden ve onun sade ve pürüzsüz Türkçesine hayran olan Babür de Türkçe şiirler yazmayı dener. Türk dilinin şaheserlerinden sayılan *Babürname*'yi kaleme alır. Diğerleri de onu takip eder.

⁷ Abdullah Kadiri. *Ötgen Künler (Geçmiş Günler)*. İstanbul: Art Yayınları, 1993, 371 s.

Babür, Türk dilinin bir başka şaheseri *Şeybaniname*'nin yazarı şâir Muhammed Salih'e de gereken ilgiyi gösterir. Babür'ün sanatçılara verdiği önemi göstermesi bakımından şâir Muhammed Salih'in durumu iyi bir örnektir. Çünkü Babür, şâir Muhammed Salih'in Türk diline ve edebiyatına yapacağı katkının farkındadır. Onu yanına almaktan çekinmez. Şâir Muhammed Salih, Türk dilini ve Türk dünyasının bütünlüğünü müdafaa eden bu konuşmasıyla yazar Pirim Kadir'in romandaki temsilcisi gibidir. Yazar kendisi ile yapılan bir sohbet ve televizyonda kendisiyle yapılan konuşmada aynı görtüşleri ifade etmiştir.

Hâlen Özbekistan Cumhuriyeti Parlamentosu'nda milletvekilliği yapan Pirim Kadir, henüz dağılmamış Sovyetler Birliği zamanında yazdığı *Yıldızlı Geceler* romanı ile oldukça cesur bir üslupla tarih konusunu işlemiş, topluma tarih şuurunu aşılamaaya çalışmıştır. Temas ettiği konularla toplumu ayakta tutan bütün değerleri yüceltmış, bugün bile örnek alınabilecek bir devlet adamı portresini Babür'ün şahsında çizmiştir. Böylece Türk dünyasının parlak bir dönemini teşkil eden Babür devri usta bir kalemin eseriyle Türk okuyucusuna tanıtılmıştır. Pirim Kadir'in, Babür'ün oğlu Hümayun ve torunu Ekber devrini anlatan ve onun dostu ve tarihçisi Ebulfezl Ellami'nin *Ekbernâme*'sinden hareketle yazdığı *Evladlar Divanı* adlı tarihî romanının da Türkiye Türkçesine aktarılması *Yıldızlı Geceler* romanına daha bir anlamlı ve tamamlanmış kılacaktır.